

BİBLİYOGRAFYA :

M. Emîn el-Muhıbbî, *Nefhatü'r-Reyhâne* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1387/1967, neşredenin girişi I, 3-32; a.mlf., *Zeylû Nefhati'r-Reyhâne* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1391/1971, s. 400-444, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 1-2; a.mlf., *Cene'l-cenneteyn*, Dimaşk 1348/1929, s. 5; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elıbbâ*, neşredenin girişi, I, 34-35; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 86-91; İbn Şâşû, *Terâcimü ba'zi a'yânı Dimaşk min 'ulemâ'ihâ ve üdebâ'ihâ*, Beyrut 1886, s. 97-101; Ahlwardt, *Verzeichnis*, VII, 146-147; IX, 362; Brockelmann, *GAL*, II, 377-379; *Suppl.*, I, 500; II, 403-404; a.mlf., "Muhibbî", *EP* (Fr.), VII, 468-469; *İzâhu'l-meknûn*, I, 432, 447, 528; II, 227, 270, 428, 514, 617, 669; *Hedıyyetü'l-'ârifin*, II, 307; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 318; Selâhaddin el-Müneccid, *el-Mü'errihûne'd-Dimaşkıyyûn fi'l-'ahdi'l-'Osmânî ve âşâruhûmü'l-mahfûta*, Beyrut 1964, s. 57-58; a.mlf., *Mu'cemmü'l-mü'errihine'd-Dimaşkıyyûn*, Beyrut 1398/1978, s. 331-332; Abdülcebbâr Abdurrahman, *Zehâ'irü't-türâsi'l-'Arabî el-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1403/1983, III, 816-817; Leylâ es-Sabbâğ, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'Arabî fi'l-'aşri'l-'Osmâniyyi'l-evvel: Muhammed el-Emîn el-Muhibbî*, Dimaşk 1406/1986, s. 41-144, ayrıca bk. tür.yer.; Sâlihıyye, *el-Mu'cemü'l-'ş-şâmil*, V, 52-54; F. Wüstenfeld, "Die Gelehrtenfamilie Muhibbî in Damaskus", *Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, XXX/3, Berlin 1884, s. 1-28; Muhsin Cemâleddin, "A'lâmü üdebâ'i'l-Yemen fi Nefhati'r-Reyhâne li'l-Muhibbî", *el-İktıl*, VIII/1-2, San'a 1990, s. 150-158; Cevat İzgi, "Hayâtüzade Seyyid Şeref Halil", *DİA*, XVII, 17; İsmail Durmuş, "Kartâcennî", *a.e.*, XXIV, 519.

İSMAIL DURMUŞ

MUHİBBULLAH b. ABDÜŞŞEKÛR

(bk. BİHÂRÎ).

MUHİBBÜDDİN el-HATİB

(محبّ الدين الخطيب)

Muhıbbüddin b. Ebî'l-Feth
Muhammed b. Abdilkâdir el-Hatîb
(1886-1969)

Suriyeli fikir adamı, gazeteci ve nâşir.

Şam'da doğdu. Babası Zâhiriyye Kütüphanesi'nin genel müdürlüğü görevinde bulunmuştur. İlk öğreniminin ardından idâdiye kaydoldu. Babasının bir yıl sonra vefatı üzerine (1897) Tâhir el-Cezâirî'nin yardımıyla öğrenimine devam etti. Liseyi Beyrut'ta tamamladı (1905). İstanbul'a gidip Edebiyat ve Hukuk fakültelerine kaydolduysa da sadece hukuk öğrenimini sürdürdü.

İstanbul'da Arap asıllı öğrencilerle karşılaşan Muhıbbüddin el-Hatîb, bunların Arap kültüründen uzak kaldıkları kanaatine vararak Cem'ıyyetü'n-nehdâti'l-Arabiyye adlı bir dernek kurdu. Ancak çalış-

malarının Türkçü çevrelerce hoş karşılanmayacağını anlayıp 1907'de öğrenimini tamamlamadan Şam'a döndü ve orada cemiyetin şubasını açmaya çalıştı. Aynı yıl İngiltere'nin Yemen Konsolosluğu, Osmanlı hukukuna vâkıf, Arapça'yı ve Osmanlıca'yı bilen birinin gönderilmesini talep edince Mısır'a uğradıktan sonra Yemen'e gitti. Mısır'da Tâhir el-Cezâirî, Muhammed Kürd Ali, Abdullah Cevdet ve M. Reşid Rızâ ile görüştü. Yemen'deki görevi sırasında devlet ricâliyle iyi ilişkiler kurdu. Bu arada İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin bürosunu açtı (Cem'ıyyetü'l-ş-şûrâ el-Osmâniyye). Ayrıca Yemen'de *Ceridetü'l-'Arab* adıyla bir gazete ile bir matbaa kurdu. II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a dönerek Hukuk Fakültesi'nde öğrenimine devam edip mezun oldu. Ardından Kahire'ye geçerek *el-Mü'eyyed* gazetesinin yazar kadrosu arasına girdi; özellikle Protestan misyonerlerinin İslâm dünyasındaki faaliyetlerini anlatan Fransızca makalelerin tercümesini üstlendi. Bu yazılar gazete-de neşredildiğinde Mısır kamuoyu büyük tepki gösterdi. 1913'te Kahire'de kurulan Hizbül'lâmerkeziyye el-idâriyye'nin idare meclisi üyesi ve ikinci sekreteri oldu. Aynı yıl Paris ve Beyrut'ta açılan Cem'ıyyetü'l-Arabiyye el-fe'tât'ın Mısır'daki temsilciliğini yaptı. I. Dünya Savaşı başladığında kendisi ve bir öğrencisi, Arap örgütleri tarafından körfez ülkelerindeki liderlerle görüşmek üzere görevlendirildi. Önce Aden'e gitti, ardından Bombay'a yaptığı yolculuk sırasında Küveyt'te İngilizler tarafından tutuklandı; dokuz ay sonra serbest bırakılınca Mısır'a döndü.

1916 yılında Şerif Hüseyin'in daveti üzerine Mekke'ye giden Muhıbbüddin el-Hatîb burada el-Matbaatü'l-emiriyye'yi kurdu ve *Ceridetü'l-Kible* adlı gazetesinin başyazarlığını üstlendi, Şerif Hüseyin'in müsteşarlığını yaptı. Bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından hakkında gıyabî idam hükmü verildi. 1918'de Osmanlı Devleti'nin Şam'dan çekilmesi ve Prens Faysal ordusunun şehre girmesinin ardından Şam'a geldi. 1919'da Suriye matbuat müdürü ve *el-Âşime* gazetesinin başyazarı oldu, aynı zamanda Cem'ıyyetü'l-Arabiyye el-fe'tât'ın merkez yönetim kurulu üyeliğine getirildi. Fransızlar'ın Şam'a girmesinden (1920) sonra Şam'dan Yafa'ya, oradan da Kahire'ye gitti. Kahire'de bir yayınevi (el-Mektebetü's-Selefiyye) ve matbaa kurarak faaliyetlerini sürdürdü. *el-Ehrâm* gazetesindeki yazarlığının yanı sıra (1920-1925) *ez-Zehrâ*' ile *el-Feth* dergilerini çıkardı; ikinci derginin yayımı Ekim 1948'e kadar

devam etti. *Mecelletü'l-İhvâni'l-müşlimin* yayımlanmaya başlanınca başyazarlık görevini üstlendi. Muhammed Hıdır Hüseyin'in Ezher şeyhliği zamanında *Mecelletü'l-Ezher*'in de başına getirildi ve bu görevi altı yıl kadar sürdürdü. Mısır'da Amerikan misyonerlik grubu olarak bilinen Dârü'l-ş-şübbâni'l-Mesîhiyye'ye karşılık Cem'ıyyetü'l-ş-şübbâni'l-müşlimin'i kurdu ve sekreterliğini yürüttü. O dönemde kaleme aldığı "el-Hüriyye fi bilâdi'l-etfâl" adlı makalesiyle bazı dost ülkeleri incittiği için bir ay hapse mahkûm edildi. Muhıbbüddin el-Hatîb 30 Aralık 1969 tarihinde Kahire'de vefat etti.

Muhıbbüddin el-Hatîb'in öğrenim hayatı İslâm dünyasında büyük çalkantıların yaşandığı bir döneme rastlamıştır. Lise yıllarında onunla ilgilenen Tâhir el-Cezâirî'den etkilendiğini bizzat kendisi söylemektedir (Enver el-Cündî, s. 384). İslâm dünyasının I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı ağır şartlar, siyasî ve dinî akımların etkinliği gibi faktörler kişiliğinin oluşmasında rol oynamıştır. Eserlerinin büyük bir kısmında bunun yansımalarını görmek mümkündür. Ayrıca Mısır'daki İhvân-ı Müslimîn ile olan münasebetleri onun mânevî yapısında etkili olmuştur. İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile ilişkileri, bir dönemden sonra kendisinin İslâmî görüşlerinin cemiyetin anlayışıyla bağdaşmadığı kanaatine varması üzerine kesilmiştir. Üzerinde durduğu en önemli konu İslâm ülkelerinin birleşmesi ve bu birleşmede Arap milletinın lâyık olduğu yeri almasıydı. Bu birlik kavramı içinde dünyadaki bütün müslüman toplumların bir vatan teşkil ettiği fikri de mevcuttu. Akaidde Selef telakkisini benimseyen Muhıbbüddin, Ehl-i beyt'e olan sempatisine rağmen bu konudaki aşırı görüşlere karşı çıkmış ve bazı Şîi kesimleriyle tartışmalara girmiştir. Cemâleddin-i Efgânî ile Muhammed Abduh'u etkilendiği hocaları arasında zikretmektedir. Muhıbbüddin ilmin evrensel, kültürün Arapça, eğitimin de İslâmî olmasının gerektiğini düşünüyordu. Arapça'nın halk diliyle yazılmasına şiddetle karşı çıkmış, misyonerlik, Batılılaşma ve Bahâilîk akımlarıyla mücadele etmiştir. Ticâniler aleyhindeki yazıları yüzünden kendisine *er-Reddû'l-müştebîn fi dahîi iftira'ati Muhibbî'ddin 'alâ mü'essisi't-tarıkatı't-Ticâniyye* adıyla bir reddiye yazılmıştır (Hartum 1957).

Eserleri. A) Telif Eserleri. *Takvîmünâ eş-şemsî* (Abdülfettâh Katlân ile birlikte, Kahire 1336); *Târîhu Medîneti'z-zehrâ* (Kahire 1343); *İtticâhü'l-mevcâtı'l-be-*

MUHİBBÜDDİN el-HATİB

şeriyeye fî Ceziretî'l-'Arab (Kahire 1344/1974); *el-Ezher mâzîhi ve hâzîruhû ve'l-hâcetü ilâ ıslâhîh* (Kahire 1345); *Tâğûr* (Kahire 1347); *el-Huṭûṭu'l-'arîza li'l-üsûs elletî kâme 'aleyhâ dînü's-Şîfa el-İmâmiyye el-İsnâ'aşeriyeye* (Muhammed Nasîf'in mukaddimesiyle, Cidde 1380; Riyad 1390; Kahire 1390, 1393); *eser Urduca'ya ve Şiilik (İmamiyye-İsnâ-aşeriyeye) Dini Esaslarının Görünen Çizgileri* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (baskı yeri ve tarihi yok); *Hameletü risâleti'l-İslâm el-evvelün* (Kahire 1952); *Mecmû'u's-sünne* (Mahmûd el-Mellâh ve Muhammed Behcet el-Baytâr'la birlikte, I-II, Cidde 1966); *el-İslâm da'vetû'l-hak ve'l-hayr* (müslüman toplumların yaşadığı dinî bunalımlara çare bulunması ve İslâm'ın doğru anlatılması amacıyla kaleme alınmıştır, Kahire 1971); *el-Bahâ'iyeye* (Beyrut, ts. [Mektebetü'l-Menâr]); *el-Hadîka* (edebî seçmeler mecmuası olup çeşitli tarihlerde on dört cilt halinde yayımlanmıştır).

B) Tahkik ve Neşirleri. İbn Fâris, *eş-Şâhibî* (Kahire 1328); İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-Meysir ve'l-kıdâh* (Kahire 1342, 1385/1965); Ebû İshak İbrâhim b. Abdullah el-Kâtib en-Necîremî, *Eymânü'l-'Arab fi'l-Câhiliyye* (Kahire 1343); İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib* (Abdüsselâm Muhammed Hârûn ile birlikte, Kahire 1345/1927); Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, *el-Lemhatü'l-bedriyye fi'd-devleti'n-Naşriyye* (Kahire 1347); Ebû'l-Alâ el-Maarrî, *Resâ'il beyne Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî vedâ'i'd-du'âtî'l-Fâtımiyyîn* (Kahire 1349/1930); İbn Sînâ, *Esbâbü'l-hudûsi'l-hurûf* (Kahire 1352); İbnü'l-Hâik el-Hemdânî, *el-İklîl* (I-X, Kahire 1368/1949; Beyrut 1407/1987); Emîn el-Hulvânî, *Muhtaşaru Meṭâli's-Su'ûd* (Kahire 1371/1953); Mahmûd Şukrî el-Âlûsî, *el-Minḥatü'l-ilâhiyye* (Kahire 1373/1953); Zehebî, *el-Muntekâ min minhâci'l-i'tidâl* (İbn Teymiyye'ye ait *Minhâci's-sünne*'nin Zehebî tarafından yapılan muhtasarıdır, Kahire 1374/1954; Riyad 1409, 1413/1993); İbn Teymiyye, *Cevâbü ehli'l-'ilm ve'l-imân* (Kahire 1375, 1405; Riyad 1413); Müslim el-Kâsimî, *ed-Doktor Şalâhuddîn el-Kâsimî 1305-1334 âşâruh* (Kahire 1379); İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tarîku'l-hicreteyn ve bâbü's-sa'âdeteyn* (Kahire 1394/1974; Beyrut 1982); Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşım mine'l-kavâşım* (ashapla ilgili bölümün notlar ilâvesiyle neşri, Kahire 1371, 1399); İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (M. Fuâd Abdülbâki ve Kusay Muhibbuddin el-Hatîb ile birlikte, Kahire 1407/1986-87; Beyrut, ts. [Dârü'l-ma'rife]).

Ayrıca A. le Chatelier'nin *la Conquête du monde musulman* adlı eserini (*el-Ğare 'ale'l-'âlemi'l-İslâmî*, önce *el-Feth* dergisinde yayımlanmış, ardından kitap halinde basılmıştır [Kahire 1350; Cidde 1350]); Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* isimli romanını (*Ḳamis min nâr*, Kahire 1341); Ahmed Şuayb'in *Devlet ve Cemiyet*'ini (*ed-Devle ve'l-cemâ'a*, Kahire 1912) ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın *Serâirü'l-Kur'an*'ını Arapça'ya çevirmiştir. Muhibbuddin el-Hatîb'in büyük kısmı telif 1500'ü aşkın makalesi *Cerîdetü'l-'Arab*, *Cerîdetü'l-Kible*, *Mecelletü'l-Ezher*, *el-Mü'eyyed*, *el-'Âşime*, *el-Ehrâm*, *ez-Zehrâ*, *el-Feth*, *Mecelletü'l-İhvânî'l-Müslimîn* gibi gazete ve dergilerde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbuddin el-Hatîb, *Muhibbuddin el-Hatîb (terceme zâtiyye)*, Dimaşk 1399; M. Cemîl eş-Şâtî, *Terâcimü a'yânî Dimaşk*, Dimaşk 1367/1948, s. 65-66; Zâfir el-Kâsimî, *Mektebü 'Anber*, Beyrut 1964, tür.yer.; Ahmed Kudâme, *Me'âlim ve a'lâm fi bilâdi'l-'Arab*, Dimaşk 1965, I, 380; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, I, 237-240; Adnân el-Hatîb, *eş-Şeyh Tâhir el-Cezâ'irî*, Kahire 1971, s. 41-51; Süleyman Mûsâ, "Muhibbuddin el-Hatîb", *el-Mü'temerü'd-devlî eş-şânî li'târîhi bilâdi's-Şâm*, Dimaşk 1978, II, 113-132; Enver el-Cündî, *A'lâmü'd-da've ve'l-fikr*, Kahire 1981, s. 381-396; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 282; M. Mutî el-Hâfiz – Nizâr Abâza, *Târîhu 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, II, 847-862; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 237-238; M. Abdurrahman Burc, *Muhibbuddin el-Hatîb ve devrühû fi'l-hareketi'l-'Arabiyye: 1906-1920*, Kahire 1990, s. 7-148; a.mlf., "Dirâse fi'l-fikri't-terbevî li-Muhibbiddin el-Hatîb fi ba'zî veşâ'ikih", *el-Hayâtü'l-fikriyye fi'l-vilâyâtî'l-'Arabiyye eşnâ'e'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Zağvân 1990, I, 93-99; Ebû'l-Vefâ el-Merâgî, "Muhibbuddin el-Hatîb kemâ 'areftüh", *ME*, sy. 10 (1970), s. 776-779; Süheyle er-Rimâvî, "Cânib min fa'âliyyâtı Muhibbiddin el-Hatîb (*el-Cânibü's-sihâfi*)", *Dirâsât târihiyye*, sy. 33-34, Dimaşk 1989, s. 23-48.

MUHAMMED HARB - MUHAMMED ARUÇI

MUHİBBÜDDİN et-TABERÎ

(محب الدين الطبري)

Ebû'l-Abbâs (Ebû Ca'fer)
Muhibbuddin Ahmed b. Abdillâh
b. Muhammed et-Taberî el-Mekkî
(ö. 694/1295)

Mekke kadısı,
muhaddis ve Şâfiî fakihi.

17 Cemâziyelâhîr 615'te (10 Eylül 1218) Mekke'de dünyaya geldi. Bu tarihten on gün, hatta bir yıl önce doğduğu da zikredilmiştir. Hz. Hüseyin'e dayanan ve altı

yüzyıllık bir ilim geleneğine sahip bulunan bir aileye mensuptur. Babasının dedesi Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhim et-Taberistânî, 580 (1184) yılı civarında Taberistan'dan göç edip Mekke'ye mücâvir olmuştur. Muhibbuddin et-Taberî, Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*' ve Vâhidî'nin *el-Vasîf*'inin rivayet icâzetini Mekke'de Ebû'l-Hasan İbnü'l-Mukayyer el-Bağdâdî'den, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'inin bir kısmının rivayet icâzetini Abdurrahman b. Ebû Haramî'den, tamamının rivayet icâzetini ise babasının amcaları Takıyyüddin Ali ve Kemâleddin Ya'kûb b. Ebû Bekir'den, *Şahîhu Müslim* ve *Şahîhu İbn Hibbân*'ın rivayet icâzetini de Şerefeddin Muhammed b. Abdullah b. Ebû'l-Fazl el-Mürsî'den aldı. Ayrıca Bahâeddin İbnü'l-Cümmeyzî ve Şuayb b. Yahyâ İbnü'z-Za'ferânî'den hadis öğrendi. Kendisinden Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, Ebû'l-Hasan İbnü'l-Attâr, Alemüddin el-Birzâlî, Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî, Kutbuddin el-Halebî, Ebû Hayyân el-Endelûsî, ayrıca her biri Mekke kadısı olan oğlu Cemâleddin Muhammed ile torunu Necmeddin Muhammed b. Muhammed ilim tahsil etti. Zehebî de oğlu Cemâleddin'in ve onun vasıtasıyla Muhibbuddin et-Taberî'nin rivayet ettiği eserlerin icâzetini almıştır (*el-Mu'cemü'l-muhtaş*, I, 22-23). Muhibbuddin et-Taberî'nin şöhretini duyan Yemen Sultanı el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî'nin Muhibbuddin'i Yemen'e davet ettiği, hem kendisinin hem oğlu Sultan el-Melikü'l-Müeyyed er-Resûlî'nin ondan hadis okuduğu bilinmektedir. Muhibbuddin, el-Melikü'l-Muzaffer'in isteği üzerine bu aileye ait olan Mekke'deki Mansûriyye Medresesi'nde ayda 50 dinar maaşla ders verdi. 2 Cemâziyelâhîr 694'te (19 Nisan 1295) Mekke'de vefat eden Muhibbuddin et-Taberî orada defnedildi. Aynı yılın ramazan ayında öldüğü de söylenmektedir. Kaynakların verdiği bilgiler karşısında İbnü'l-Kayserânî'nin onun vefat tarihini 674 yılının Cemâziyelâhîri (Aralık 1275) şeklinde kaydetmesi bir zühûl eseri olarak değerlendirilmelidir (*Tezkiretül-huffâz*, IV, 1474). Muhibbuddin et-Taberî, Mekke kadısı olarak görev yapıp fetva vermiş, ilmi kudret ve şöhreti sebebiyle "şeyhülhareme" lakabıyla anılmıştır. Onun yedi çocuğu dünyaya gelmiş, bunlardan ailenin ilim geleneğini sürdüren âlimler yetişmiştir. Üçüncü nesilden torunu Ebû'l-Hayr Zeynüddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Muhibbuddin Ahmed bunlardan biridir.

Eserleri. 1. *el-Aḥkâmü'l-kubrâ* (*Ğâyetü'l-ihkâm fi eḥâdişî'l-aḥkâm*). Altı cilt